

БЪЛГАРСКИТЕ ВОЕННИ СЪДИЛИЩА ПРЕЗ ПЪРВАТА СВЕТОВНА ВОЙНА

Майор о.з. д-р Пламен Петков

ppetkov@rs.prb.bg

Прокурор в Окръжна прокуратура – Русе
ПК 7000, гр. Русе, ул. „Александровска“ № 57

THE BULGARIAN MILITARY COURTS DURING THE FIRST WORLD WAR

Plamen Petkov, PhD

ppetkov@rs.prb.bg

Prosecutor, Regional Prosecutor's Office – Ruse
57 Alexandrovska Street, Ruse

Abstract: The report discusses the functioning of the Bulgarian military courts during the First World War. In this period the military courts did not form part of the general court system of Bulgaria. Instead, they were part of the Bulgarian army.

The main characteristics of the Bulgarian military courts and the military courts of other countries during the First World War were as follows: they were heavily dependent on the military administration. The military command had broad powers to open criminal proceedings. The confirmation of the verdicts belonged to the executive branch – the military command (the commander-in-chief of the army) and the monarch himself. The unpopularity of the Second Balkan War led to significant increase of the criminal repression and legislative changes especially in the years prior to Bulgarian entering the First World War.

The repressions and the punishments however could not stop the demoralization and decline of the army and the Bulgarian society and Bulgaria was completely defeated in the First World War.

Key words: Bulgarian military courts; Military Crime Act; Act of Military Justice

Изследването и анализирането на дейността на българските военни съдилища през Първата световна война се обуславя от потребността от историческо и юридическо осмисляне на създадената от тях практика и натрупания опит, както и с оглед запълване на празнините в българската правна и военна история в тази област. За дейността на българските военни съдилища през Първата световна война досега няма извършени изследвания, фрагментарно се споменава за тях в отделни статии и изследвания по отношение на военните престъпления и военните съдилища. Така например в изданието на Военноисторическата комисия към Щаба на армията – „Българската армия през световната война 1915 – 1918 г.“ (т. II, III, IV, V, VIII и IX), има крайно оскъдни данни – главно за числеността на

военните съдилища в началото на българското участие във войната – за Първа и Втора армия, а по отношение на Трета армия са изнесени също оскъдни данни, и то само по отношение на един военен съд (там е имало три полеви военни съдилища).

Целта на настоящия доклад се явява съсредоточаване на вниманието върху много важния и почти неизследван, и неизучен в България аспект на дейността и функционирането на българските военни съдилища по време на Първата световна война като основна съставляваща на въоръжените сили и като важен елемент на правосъдната система.

Периодът на развитие и функциониране на българското военно правосъдие от Освобождението (1878 г.) до края на Втората световна война обхваща пет етапа:

1. Етап на военно правосъдие, осъществявано от руските военнополови съдилища в действащата руска армия по българските земи през време на Руско-турската война от 1877 – 1878 г. по отношение на действащата армия и местното население и период на Временното руско управление (1877 – 1879 г.).

2. Създаване на българското военно правосъдие и приемане на първите национални закони в тази сфера (1879 – 1888/1890 г.).

3. Етап на мирновремененно функциониране на българската военнополовостъдната система (1888/1890 – 1912 г.).

4. Етап на войните и военновремененно функциониране на военните съдилища (1912 – 1922 г.).

5. Етап на извънредно и засилено наказателно законодателство (1922 – 1944 г.).³⁰⁸

През първите два начални етапа на създаване и развитие на българското военно правосъдие (1879 – 1888/1890; 1888/1890 – 1912 г.) са поставени неговите основи – учредени са военни съдилища, приети са национални закони, регламентиращи материалнополовната, процесуалнополовната и съдоустройствената материя в тази област. Основното за тези два етапа – и това е водоразделът със следващите етапи на развитие на българското военно правосъдие – е, че то по правило действа в мирновременен режим, а режимите на военно положение са изключение, докато при следващия етап, а това е етапът на войните (1912 – 1922 г.) се прилагат изцяло военновременни закони, което променя структурата, функционирането на военните съдилища и прилаганото законодателство от тях. Непосредствено преди Балканската война – през септември 1912 г., военнополовостъдната материалнополовна, процесуалнополовна и съдоустройствено законодателство чувствително е изменено в посока на значително усилване на наказателната репресия, която впрочем се проявява с особена сила през Първата световна война.

³⁰⁸ Цялостната периодизация на българското военно правосъдие е посочена в отделна публикация на автора – вж. [7].

През тези етапи военните съдилища са обособени от общите (цивилни) съдилища и не влизат в общата правосъдна система на България, а са включени в състава на българската армия. Тяхното съществуване е предвидено на самостоятелно основание съгласно чл. 72 и 73 от Търновската конституция, като конституционната им уредба е силно лаконична. Военните съдии, военните прокурори и военните следователи са военнослужещи – офицери.

Преди започването на Балканската война дейността на военните съдилища в България се регламентира от Военнонаказателния закон от 1888 г. и Военносъдебния закон от 1890 г. Те са постоянно действащи органи, ръководейки се като цяло от същите принципи (гласност, състезателност, непосредственост и устност и др.), както и общите съдилища. Военните съдилища, действащи в България към онова време, са три – Софийски военен съд, Пловдивски военен съд и Русенски военен съд. Те следват структурата на армията и са подчинени на военния министър, като не влизат в състава на съдебната власт.

За военно време, съгласно чл. 992 от Военно-съдебния закон от 1890 г., при движение на действащата армия зад граница се предвижда създаването на военнополови съд при всяка отделна армия, с компетентност на мирновременен военен съд. В крепостите и населените места, които се намират в обсадно положение на началника на отряда или коменданта, под лично негова отговорност е предоставена властта да налага на виновните всичките наказания, които са предвидени в законите (чл. 996). Военно-съдебният закон предвижда диференцирани процедури на военните съдилища при мирно и военно време. Дейността на военнополовите съдилища е регламентирана в отдел IV на закона „За съдът във военно време“ (чл. 990 – чл. 1016). Това е направено с цел адаптирането на военните съдилища и тяхното устройство с подвижната организация на войските във военно време, носеща полеви характер³⁰⁹, откъдето произлиза и наименованието им, разпространяване на подсъдността им спрямо лица, които в мирно време не са подсъдни на военните съдилища, и опростяване на реда на съдопроизводството с цел достигане на по-голяма бързина при разглеждането на делата. Съдопроизводството във военно време е ускорено, т.е. то трябва да се извърши в кратки срокове. Присъдите на военнополовите съдилища влизат в сила 24 часа след обявяването им и не подлежат на обжалване, но след искане на страните, полевият военен съд ги изпраща чрез полевия главен военен прокурор на главнокомандващия, който окончателно решава – може да ги утвърди или предпише да се разгледа делото от друг състав на съда.

През Балканската война (1912 – 1913 г.) към всяка от армиите (Първа, Втора и Трета) е учреден полеви военен съд.

За двете Балкански войни е отчетено, че те са изкарали наяве много дефекти и недостатъци на устройството, подсъдността, организацията и съдопроизвод-

³⁰⁹ Полевите войски, т.е. войските на действащата армия, имат бойно предназначение за действие на театрите на войната.

ството от българските полеви военни съдилища, като бавност и неефикасност [4: 27; 8: 247].

Към началото на 1914 г. бойният състав на армията за мирно време е сведен приблизително до този, с който е започнала мобилизацията през 1912 г. за Балканската война – 3 армии и 11 пехотни дивизии (в началото на Балканската война пехотните дивизии са 9). Формираните в хода на Междусъюзническата война 10-а родопска и 11-а македонска пехотна дивизия не са разформирани напълно, а остават с малък мирновременен състав.

В навечерието на Първата световна война с царски Указ по Министерството на войната № 28 от 23 май 1914 г. (обн. ДВ, бр. 126 от 9.06.1914 г.) България във военно-териториално отношение е разделена на 9 дивизионни области, които при война формират дивизии.

Един ден след началото на бойните действия през Първата световна война (28.07.1914 г.) – на 29 юли 1914 г. XVII обикновено народно събрание приема Закон за обявяване на Царството във военно положение (обн. ДВ, бр. 172 от 1.08.1914 г.), с единствен член, че се обявява военно положение в държавата, което да трае дотогава, докогато Министерският съвет със специално постановление реши вдигането му. Приет е Временен правилник за службата през време на военно положение (обн. ДВ, бр. 177 от 8.08.1914 г.), който съдържа с малки изменения разпоредбите на Временния правилник за службата през военно време от 1912 г. С царски Указ № 44 от 6 август 1914 г. (обн. ДВ, бр. 177 от 8.08.1914 г.) е постановено всички военни съдилища в държавата да се преименуват в полеви военни съдилища, определена е тяхната юрисдикция по отношение на военнослужещите и гражданските лица, както и приложимото законодателство, като присъдите се потвърждават или отменят от царя. В т. III са определени районите на полевите военни съдилища по отношение на съденето на гражданските лица. По силата на този указ започват да действат като териториални съдилища: Софийски полеви военен съд, Пловдивски полеви военен съд, Русенски полеви военен съд, Тракийски полеви военен съд и Македонски полеви военен съд.

С оглед включването на България в Първата световна война е променено военновременното законодателство. Приет е нов отдел IV на Военно-съдебния закон – „За военнополовите съдилища във военно време и във време на военно положение“ (обн. ДВ, бр. 76 от 7.04.1915 г.), съгласно който се ускорява съдопроизводството. Освен териториалните военни съдилища в България, е предвидено съществуването на военнополови съдилища при дивизиите, отрядите, в завоюваните области, в обсадените крепости, и извънредни военнополови съдилища, докато до онзи момент – по време на Балканската и Междусъюзническата война, военнополови съдилища е имало само към отделните армии и в завоюваните области. За допълнително ускоряване на процедурата е определено, че военнополовите съдилища във военно време при действащата армия не излагат мотиви в присъдата за виновността, а само по прилагането на закона (чл. 1084), което е основа и предпоставка за произвол, тъй като не може да се установи вътрешното

убеждение на съда. С царски Указ № 7 от 10 септември 1915 г. в България е обявена обща мобилизация. Военнонаказателният закон също е допълнен. Приет е нов раздел III – „За престъпленията във време на война и в местности, обявени във военно положение“ (обн. ДВ, бр. 220 от 29.09.1915 г.), в който са предвидени много строги наказания, като смъртното наказание е преобладаващо. С Манифест на Фердинанд от 1 октомври 1915 г. (обн. ДВ, бр. 222 от 1.10.1915 г.) е обявена война на Сърбия и така България се включва в Първата световна война.

Още преди започването на бойните действия – по време на мобилизацията, възниква недоволство в редица български части, антивоенни настроения и нежелание да се воюва. В частите се появяват различни брожения, най-значително от които е в 7-а рота на 27-и пехотен чепински полк, прераствайки в бунт на 22 септември 1915 г., към който се присъединяват войниците от 6-а и 8-а рота. Повод за бунта са лошата храна и лошите битови условия на войниците. За потушаване на бунта са взети строги мерки. Десет души са осъдени на смърт, един – на 15 години затвор, а четирима са освободени поради недоказаност. За сплашване на войниците още в самото начало на войната присъдата е прочетена пред цялата армия [5: 262].

Към 1 октомври 1915 г. в Първа армия има военносъдебна част с началник полковник Михаил Георгиев. В армията има 4 пехотни дивизии, към всяка от които е учреден полеви военен съд.

Полевият военен съд при 1-ва софийска пехотна дивизия е разположен в с. Драгоман, където се намира и щабът на дивизията. В състава му влизат трима офицери, двама чиновници и 16 подофицери и войници. Председател на съда е полковник Петко Стойнов.

Полевият военен съд при 6-а бдинска пехотна дивизия е разположен в гр. Кула, където се намира и щабът на дивизията. В състава му влизат шестима офицери, двама чиновници и 12 подофицери и войници. Председател на съда е майор Владимир Такев.

Полевият военен съд при 8-а тунджанска пехотна дивизия е разположен в с. Салаш (окр. Видин), където се намира и щабът на дивизията. В състава му влизат петима офицери, един чиновник и 18 подофицери и войници.

Полевият военен съд при 9-а плевенска пехотна дивизия е разположен в с. Търговище (окр. Видин), където се намира и щабът на дивизията. В състава му влизат шестима офицери, един чиновник и 12 подофицери и войници. Председател на съда е подполковник Иван Върбанов [1: 887–890, 896–903, 906, 910, 912, 914].

Към 1 октомври 1915 г. във Втора армия има военносъдебна част с началник полковник Димитър Жостов. В армията има 4 пехотни дивизии, към всяка от които е учреден полеви военен съд. Допълнително към нея е включена още една дивизия (5-а дунавска пехотна дивизия), която е взета от Трета армия.

Полеви военен съд при 3-та балканска пехотна дивизия. В състава му влизат петима офицери, двама чиновници и 14 подофицери и войници.

Полеви военен съд при 7-а рилска пехотна дивизия. В състава му влизат шестима офицери, двама чиновници и 17 подофицери и войници.

Полеви военен съд при 2-ра тракийска пехотна дивизия. В състава му влизат двама офицери, двама чиновници и 14 подофицери и войници.

Полеви военен съд при 5-а дунавска пехотна дивизия. В състава му влизат шестима офицери, двама чиновници и 16 подофицери и войници.

Полеви военен съд при 11-а македонска пехотна дивизия. В състава му влизат петима офицери, двама чиновници и 15 подофицери и войници [2: 1125, 1134, 1136, 1140, 1144, 1146].

Със Заповед по действащата армия (ЗДА) № 15 от 1 октомври 1915 г. е определено, че делата срещу военнослужещите от Софийския и Видинския укрепен пункт ще се разглеждат от Софийския полеви военен съд, срещу тези от Варненския и Шуменския укрепен пункт – от Русенския полеви военен съд, а за Бургаския укрепен пункт – от Пловдивския полеви военен съд.

Със ЗДА № 18 от 1 октомври 1915 г. е определена териториалната подсъдност на полевите военни съдилища спрямо военнослужещите от трите железопътни групи. За първа железопътна група (Цариброд – София, Ихтиман; Гюешево – София – Плевен – Левски и Мездра – Лом) е компетентен Софийският полеви военен съд; за втора железопътна група (Левски – Горна Оряховица – Девня – Оборище; Каспичан – Русе – Горна Оряховица) е компетентен Русенският полеви военен съд; за трета железопътна група (Ихтиман – Пловдив – Свиленград; Пловдив – Бургас; Стара Загора – Горна Оряховица и Търново Сеймен (сега Симеоновград) – Пловдивският полеви военен съд; за железопътната група – Свиленград – Одрин – Дедеагач; Дедеагач – Гюмюрджина – Окчилар – Тракийският полеви военен съд, а военнослужещите от щаба на инженерните войски, дековилната и допълващата рота са подсъдни на Софийския полеви военен съд.

След започване на бойните действия от българската армия в Македония и завладените територии там, със ЗДА № 49 от 20 октомври 1915 г. се учредяват 2 полеви военни съдилища със седалища в градовете Ниш и Куманово, като полевият военен съд в Ниш е наименуван Моравски полеви военен съд, а полевият военен съд в Куманово е наименуван Вардарски полеви военен съд. На тези полеви военни съдилища са подсъдни делата за извършени престъпления на местните жители според Прокламацията от 5 октомври 1915 г., както и на военнослужещите от местните, невлизащи в състава на някоя дивизия, войски и военни учреждения.

За делата срещу военнослужещите от сборната дивизия (впоследствие 12-а пехотна дивизия) до учредяване на полеви военен съд при нея със ЗДА № 74 от 6 ноември 1915 г. е определено, че те се разглеждат от Русенския полеви военен съд.

Във връзка с извършената милитаризация на чиновниците и служителите при пощите, телеграфите и телефоните същите преминават и попадат под юрисдикцията на военните съдилища.

Със ЗДА № 147 от 1 януари 1916 г. е изменена и допълнена ЗДА № 49 от 20 октомври 1915 г., като в завладените земи в Македония е открит още един полеви военен съд – със седалище в гр. Прилеп, който е наименуван Преспански полеви военен съд, а седалището на Вардарския полеви военен съд е преместено от гр. Куманово в гр. Скопие.

Съгласно ЗДА № 187 от 10 февруари 1916 г. военнослужещите, които служат при Щаба на действащата армия, както и гражданите, които служат при същия Щаб или го следват, за всички престъпления и нарушения е разпоредено да се съдят от Софийския полеви военен съд.

Със ЗДА № 241 от 14 март 1916 г. са изменени и допълнени ЗДА № 15 и 74 от 1915 г., като подсъдността по отношение на военнослужещите от Варненския и Шуменския укрепен пункт е прехвърлена от Русенския полеви военен съд на полевия военен съд на 1-ва пехотна софийска дивизия, която към онзи момент е била включена в състава на Трета армия и развърната в този район. Прехвърлена е и подсъдността по отношение на военнослужещите от сборната дивизия към полевия военен съд на 4-та преславска пехотна дивизия. Впоследствие със ЗДА № 582 от 12 ноември 1916 г. подсъдността е отново върната към Русенския полеви военен съд, на който е преместено седалището в гр. Шумен.

Със ЗДА № 423 от 23 юли 1916 г. е открит местен полеви военен съд във Враца, със съдебен район, обхващащ Врачански и Видински административен окръг, като се отделя от Софийския полеви военен съд.

С Манифест от 1 септември 1916 г. на Фердинанд (обн. ДВ, бр. 184 от същата дата) България обявява война на Румъния.

Срещу Румъния води бойни действия на добруджанското направление Трета армия. В нея са включени като полеви войски 3 дивизии (1-ва софийска пехотна дивизия, 4-та преславска пехотна дивизия и 6-а бдинска пехотна дивизия), като към всяка от тях има полеви военен съд, войски за охрана на границата – една пехотна дивизия – 12-а пехотна дивизия, и местни войски.

Във връзка с воденето на бойните действия срещу Румъния ЗДА № 516 от 26 септември 1916 г. изменя и допълва ЗДА № 15, 74 и 241, като делата на чиновите от 12-а пехотна дивизия, когато частите ѝ действат отделно, но под началството на друга дивизия, следва да се разглеждат от полевия военен съд на тази дивизия.

Със ЗДА № 530 от 5 октомври 1916 г. всички завладени земи от българските войски в Добруджа е определено да се присъединят към района на Русенския полеви военен съд.

За дейността на военните съдилища в съединенията на Трета армия по време на бойните действия в Румъния в излязлата литература сведения се съдържат в

изданието на Военноисторическата комисия към Щаба на отбраната – „Българската армия в Световната война 1915 – 1918 г. Том 9. Настъплението на Трета армия в Добруджа“ (София, Държавна печатница, 1943). В него е посочено, че няма данни за полевите военни съдилища при 1-ва софийска и 6-а бдинска пехотна дивизия. За полевия военен съд при 4-та преславска пехотна дивизия е посочена дислокацията му и преместването ѝ от 1 октомври 1916 г. (Балбунар – сега гр. Кубрат, обл. Разград) в различни населени места до 25 октомври 1916 г. в Гювенлия (Румъния). Посочено е, че през периода този съд е разгледал 11 дела за нарушаване на военното чинопочитание и подчиненост, 73 дела за отклонение от служба, две дела за нарушаване на правилата на воинското благочиние, 5 – за превишаване, бездействие и злоупотреба с власт, 12 – за престъпления по управление на поверения по служба имот, 3 – за нарушаване на задълженията, 127 – за отклоняване от служба, 7 дела за кражба, присвоявания и престъпления по военносанитарната служба и 20 дела по общия Наказателен закон [3: 924]. Не е посочено как са приключили тези дела – с осъдителни или оправдателни присъди, какви наказания са определени от съда и поради тази причина не може да се направи извод за ефективността и качеството на правораздавателната дейност на този съд.

По отношение на земите в Гърция, окупирани от българските и германските войски, е създадена Драмска областна военна инспекция през ноември 1916 г. Тази област е включена под юрисдикцията на Тракийския полеви военен съд съгласно ЗДА № 614 от 2 октомври 1916 г.

Със ЗДА № 637 от 20 декември 1916 г. е постановено делата срещу чиновете от Планинската дивизия, която влиза в състава на Първа армия и е развърната в Македонската военноинспекционна област, да се разглеждат от Вардарския полеви военен съд.

За разглеждане на делото срещу началника на 8-а тунджанска пехотна дивизия и командира на 3-та бригада, както и срещу други военнослужещи, е учреден извънреден полеви военен съд съгласно ЗДА № 1161 от 24 ноември 1917 г.

След 1916 г., поради затягането на военните действия и засилването на антивоенните настроения, дисциплината в армията силно е накърнена. Военните съдилища постоянно произнасят смъртни присъди за единични или групови напускания на военнослужещи от позициите, като част от тези присъди се публикуват в „Държавен вестник“. През 1918 г. избухват бунтове в редица полкове, най-големият от които е в 27-и чепински полк. По този бунт са дадени на съд близо 700 души, 68 от тях са подведени под отговорност като инициатори и подстрекатели, 410 – като съчувственици, а останалите – като участници. Мнозина са осъдени на смърт, други на затвор [5: 308]. За справяне с недоволството и негодуванието в армията от страна на командването са взети строги мерки. В Народното събрание са изнесени данни, че до началото на март 1918 г. имало 40 000 осъдени и подсъдими войници и 800 осъдени и подсъдими офицери. Около 2000 души

– войници и офицери, са осъдени на смърт. Според сведения на Военносъдебната част при Щаба на армията, броят на екзекутираните, т.е. изпълнени смъртни присъди през 1915 – 1918 г., е 448 души [6: 377].

Непопулярността на войната и нежеланието на войниците да воюват, както и ниската дисциплина в армията довеждат до прилагането на особено дисциплинарно наказание – бой с пръчки. С тайна заповед № 232 от 21 май 1918 г. на министъра на войната е въведено в българската армия като „особено дисциплинарно наказание – телесно наказание – до 25 удара с пръчка, без разголване и разкървяване“, което се налага от командирите на частите и приравнените на тях и по-горни началници³¹⁰.

Във връзка с Войнишкото въстание, избухнало на 24 септември 1918 г., и похода на въстаналите части към София с Указ по Министерството на войната № 57 от 29 септември 1918 г. (ДВ, бр. 222 от 3.10.1918 г.) крепостта – столицата София, е обявена в обсадно положение. С друг Указ по Министерството на войната – № 58 от 29 септември 1918 г. (ДВ, бр. 222 от 3.10.1918 г.), е постановено всички граждани на крепостта на столицата София – за всички, извършени от тях, престъпления в същия район – да се съдят от военнополовия съд на крепостта. Със заповед по военното ведомство № 337 от 29 септември 1918 г. на министъра на войната за съд на крепостта – столицата София, е назначен Софийският военнополови съд.

След потушаването на Войнишкото въстание и съгласно Солунското примирие³¹¹ е постановена обща демобилизация на българските въоръжени сили с Указ на Борис III по Министерството на войната № 1 от 4 октомври 1918 г. (ДВ, бр. 226 от 8.10.1918 г.). По силата на този указ, българската държава преминава от режим на военно време (война) в режим на военно положение, а с царски Указ по Министерството на войната № 9 от 4 ноември 1918 г. (обн. ДВ, бр. 252 от 7.11.1918 г.) е вдигнато обсадното положение на столицата София.

С преминаването от военновременен режим към по-лекия режим на военно положение е променена и подсъдността на военните съдилища по отношение на гражданските лица, като с Указ по Министерството на правосъдието № 103 от 27 септември 1919 г. са изменени укази № 44 от 6 август 1914 г., № 266 от 24 октомври 1914 г., № 49 от 22 октомври 1915 г. и № 28 от 6 март 1919 г., в резултат на което е установена мирновременна подсъдност за всички престъпления по общия Наказателен закон, освен някои изключения.

След подписването на Ньойския договор, вследствие настъпилите териториални промени в България, както и закриването на военнополовите съдилища при съединенията, както и на териториалните военнополови съдилища – Врачански, Македонски и Тракийски, със заповед по военното ведомство № 685 от 2 декември 1919 г. на министъра на войната е определена териториалната подсъдност на оставащите военнополови съдилища – Софийски, Пловдивски и Русенски.

³¹⁰ Укази и заповеди по военното ведомство за 1918 г. вж. Военноисторическа библиотека – София.

³¹¹ По силата на Солунското примирие, сключено на 29 септември 1918 г., България се задължава да демобилизира незабавно армията си, да се изтегли от заетите територии, да понесе частична военна окупация.

След края на Първата световна война са внесени изменения във Военносъдебния закон. Със Закона за изменение в съдоустройството и съдопроизводството на военносъдебния закон за мирно време и във време на военно положение (обн. ДВ, бр. 148 от 1.10.1920 г.) е определено, че военният съд в мирно време и по време на военно положение се състои от един председател и двама членове. За Военно-касационния съд е определено, че се дели на две отделения, едно от които се състои от един председател, генерал или щабо-офицер, т.е. старши офицер, и двама съдии от Върховния касационен съд, а второто отделение се състои от председател и двама членове.

С Указ по Министерството на войната № 2 от 13 март 1922 г. (обн. ДВ, бр. 279 от 14.03.1922 г.) е вдигнато обявеното военно положение в държавата, въведено на 1 август 1914 г.

Характерните особености на българските военни съдилища, но това е валидно и за военните съдилища на другите държави през времето на Първата световна война, са следните: военнополовите съдилища са се намирали в силна зависимост от военната администрация. Военното командване е имало широки правомощия по образуването на наказателното производство. Утвърждаването на присъдите принадлежи на изпълнителната власт в лицето на военното командване (главнокомандващия действащата армия) и на самия монарх. Като учреждения, подчинени на военния министър и военното командване, не може да се направи извод, че военните съдилища през този етап са се ползвали с реална независимост и самостоятелност. Непопулярността от Междусъюзническата война води до значително засилване на наказателната репресия и приемане на нови законодателни промени в действащото законодателство, особено преди влизането на България през Първата световна война. Силната зависимост на военните съдилища от военното командване особено ясно се откроява през Първата световна война, но това важи и за Междусъюзническата война, когато на практика се е получавало, че военнополовите съдилища са изпълнявали заповеди какви присъди да постановят, а не да прилагат законите, които впрочем са били доста строги и което е грубо погазване на законността. По този начин те се превръщали в удобно оръдие за разправа на политическите управляващи и правителството с инакомислещите, но дори и тежките присъди не са могли да намалят престъпността, хаоса в армията и антивоенните настроения, както и да предотвратят националната катастрофа. Силно негативно обстоятелство е и това, че военнополовите съдилища, особено тези при съединенията, са действали при ред, лишаваш процесуални гаранции на обвиняемия (подсъдимия), в съответствие с особения процесуален закон, какъвто е Военносъдебният закон. Репресиите и наказанията обаче не могат да спрат деморализацията и разрухата в армията и в българското общество, и в крайна сметка България претърпява пълно поражение през Първата световна война.

В края на този етап, през 1922 г., са предприети действия да се предотврати зависимостта на военните съдилища от военното командване. Като старша инстанция на военните съдилища е предвиден Върховният касационен съд на България и това е значителен напредък, но след деветоюнските събития е върнато старото положение, което продължава до началото на 50-те години на ХХ век. Положението обща наказателна колегия на Върховния касационен съд да бъде касационна инстанция по делата на военните съдилища в България окончателно е установено през 1999 г. Въпреки ускорената процедура по време на войните невинаги делата са били решавани бързо; чести са били случаите на забавяне и бавност. Това се е дължало и на обстоятелството, че поради подвижността на войските, претърпените загуби, евакуация в тила на ранените военнослужещи, невинаги при разследванията и в съдебното производство са били откривани и събирани своевременно необходимите доказателства, в т.ч. и гласните, както и издирването на обвиняемите и подсъдимите.

Използвана литература

- [1] *Българската армия в Световната война (1915 – 1918 г.). Т. 2. Войната срещу Сърбия през 1915 година. Настъплението на Първа армия през границата от 1 до 14 октомврий.* Министерство на войната. Щаб на армията – Военноисторическа комисия. София: Държавна печатница, 1936.
- [2] *Българската армия в Световната война (1915 – 1918 г.). Т. 3. Войната срещу Сърбия през 1915 година. Настъплението на Втора армия в Македония.* Министерство на войната. Щаб на армията – Военноисторическа комисия. София: Държавна печатница, 1938.
- [3] *Българската армия в Световната война (1915 – 1918 г.). Т. 9. Настъплението на Трета армия в Добруджа.* Министерство на войната. Щаб на армията – Военноисторическа комисия. София: Държавна печатница, 1943.
- [4] ЖАБИНСКИ, Н., 1940/1941. Принос към историята на българското военнаказателно право. In: *Годишник на СУ „Св. Климент Охридски“*. Т. XXXVI, № 4. Юридически факултет. София, с. 27–29.
- [5] *История на България. Т. 8.* Институт по история – БАН. София: Издателство ГАЛ-ИКО, 1999.
- [6] *История на България в два тома. Т. 2.* Институт за българска история – БАН. София: „Наука и изкуство“, 1955.
- [7] ПЕТКОВ, Пл. Военното правосъдие на Третата българска държава в системата за национална сигурност. Създаване и развитие до Балканската война. *Военен журнал*, 2010, № 1–2, с. 145–146.
- [8] СЛИВКОВ, И., 1940. *Военносъдебно право. Т. 1. Устройство и подсъдност*, с. 6–7. Т. 2. *Военно съдопроизводство*. София: Печатница Т.Т. Драгиев и С-ие.